

listede "tıbdan Arabî mecmua" kaydı bulunmaktadır. Kanûnî Sultan Süleyman devrine ait 959 (1552) tarihli *Defterü'l-kütüb*'ün tasnif kaidelerinden bahseden "Kânûnî'd-defter ve şevâzzihî" bölümünde mecmuatü'r-resâillerin içlerindeki en önemli risâlenin konu başlığına göre tasnif edilmesi öngörülmüştür. Nuruosmaniye Kütüphanesi'nin katalogunda ise mecmuatü'r-resâillerin ilk defa ayrı bir bölümde toplandığı görülmektedir. Selimiye Nakşibendî Dergâhı'nın kütüphanesine ait 1252 (1836) tarihli katalogda da mecmualar müstakil bir bölümde toplanıp her birinin içindeki risâleler teker teker incelenerek deftere kaydedilirken devr-i Hamîdî defterlerinde sadece mecmuatü'r-resâiller değil bütün mecmualar müstakil bir bölümde toplanmıştır. İslâm dünyasının tanınmış kataloglarından İbnü'n-Nedîm'in *el-Fihrist*'i ile *Keşfü'z-zunûn* (II, 1596-1607) ve onun zeyli olan *İzâhu'l-meknûn*'da (II, 432-439) mecmualar ait oldukları ilim dalları ve isimlerinin alfabetik özelliklerine göre sıralanmıştır. Fehmi Ethem Karatay'ın hazırladığı *Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Katologu*'nda mecmualar "Mütenevvi Risâleler Mecmuaları" başlığı altında ele alınmıştır (II, 307-364). *İstanbul Kütüphanelerinde Farsça Manzum Eserler* adlı bir katalog hazırlayan Ahmet Ateş mecmuaları, mecmua kelimesinin günümüz Türkçe'sinde "dergi" anlamında da kullanılmasından dolayı "Dergiler" başlığı altında toplamıştır (s. 537-555).

Pek çoğu bir tür el kitabı mahiyetinde olduğundan fazla rağbet gören, ayrıca iddiasız bir isim taşıdığı için kitap yazmaktan kaçınan müellifler tarafından tercih edilen mecmua bundan dolayı Osmanlı dünyasında çok yaygınlaşmış ve ilim dallarına göre çeşitli türlere ayrılmıştır; bunların başlıcaları şunlardır: Tefsir, hadis, fıkıh-hukuk, fetva, ferâiz, sak, kavânin, muâhedât, kelâm-akaid, tasavvuf, dua, hutbe-vaaz; divan, şiir, nazîre, kaside-gazel, na't, medhiye, mersiye, muamma, lugaz, rubâî, letâif, destan, lugat-istilah; tarih, münşeat-inşâ, vefeyât, hatt-ı hümayun ve telhisler gibi resmî yazılar, biyografî (terâcim); risâle; fevâid; mûsiki; tıp; havas; astronomi.

BİBLİYOGRAFYA :

Cevherî, *eş-Sihâh*, "cm'a" md.; *Kâmus Tercümesi*, "cm'a" md.; *Kâmûs-ı Türkî*, s. 1293; Muhammed b. Hâris el-Huşenî, *Tabakâtü 'ulemâ'i İfrîkiyye* (nşr. Muhammed b. Şeneb), Beyrut, ts. (Dârü'l-kitâbî'l-Lübnânî), s. 133; İbnü'n-Nedîm,

el-Fihrist (Şüveymî), s. 197, 268, 450, 507, 510, 547, 643; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1596-1607; Serkîs, *Mu'cem*, II, 1961-1990; Abdülhak Adnan Adıvar, *Osmanlı Türklerinde İlim*, İstanbul 1943, s. 106-115, ayrıca bk. İndeks; *İzâhu'l-meknûn*, II, 432-439; Karatay, *Türkçe Yazmalar*, II, 307-364; FME, s. 537-555; Sezgin, *GAS*, I, 473, 489, 538; II, 354; Mecdî Vehbe - Kâmil el-Mühendis, *Mu'cemü'l-muştalahâtî'l-Arabiyye fi'l-luğa ve'l-edeb*, Beyrut 1979, s. 186; Hâil İbrahim Şener, *Miraciye ve Na't-ı Şerifler Mecmûası*'nda ki Na'tların İşleniş (öğretim üyeliği tezi, 1980), Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi; Ağâh Sırrı Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara 1984, I, 166-176; Emine Yeniterzi, *Divan Şiirinde Na't*, Ankara 1993, s. 53-54; Mustafa Karaca, *Sürûri ve Sürûri Mecmûası: İnceleme-Tenkitli Metni* (yüksek lisans tezi, 1994), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü; Derya Yurdun, *Mecmûa-i Edebiyye: İnceleme, Tahlihi Fihrist, Seçme Metinler* (yüksek lisans tezi, 1999), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü; Ahmet Emin Güven, *Kayseri'de Yazma Mecmualar ve Muhtevalarından Seçmeler*, Kayseri 2000; Sevgi Hatice Sağman, *Rüşen Efendi'nin XIX. Yüzyılda Yazılmış "Mecmûa-i İlahiyyât" Adlı Güfte Mecmûası* (yüksek lisans tezi, 2001), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü; M. Fatih Köksal, *Edirneli Nazmî, Mecmûa'n-Nezâir: İnceleme-Tenkitli Metin* (doktora tezi, 2001), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 73-81; Ali Nihat Tarlan, "Eski Mecmualar Arasında", *TDED*, I/2 (1946), s. 122-137; Hüseyin Ayan, "Bir Nazire Mecmûası", *MÜTAD*, sy. 7 (1993), s. 111-118; A. Hamori, "Mukhtârât", *El²* (İng.), VII, 526-527; A. Arazi - H. Ben-Şammay, "Risâla", a.e., VIII, 532-533; Günay Kut, "Mecmûa", *TDEA*, VI, 170-173; Dihhudâ, *Lugatnâme* (Muîn), XII, 17949; Süleyman Uludağ, "Delâilü'l-Hayrât", *DİA*, IX, 113; Mustafa Çağrıncı, "Dua (Literatür)", a.e., IX, 537; Fahrettin Atar, "Fetva", a.e., XII, 495; M. Yaşar Kandemir, "Hadis", a.e., XV, 47, 49-50.

MUSTAFA UZUN

MECMUA-I EBÜZZİYÂ

(مجموعۃ أبو الضیاء)

1880-1912 yılları arasında
on beş günlük ve haftalık olarak
yayımlanan ilmî, edebî, siyasî dergi.

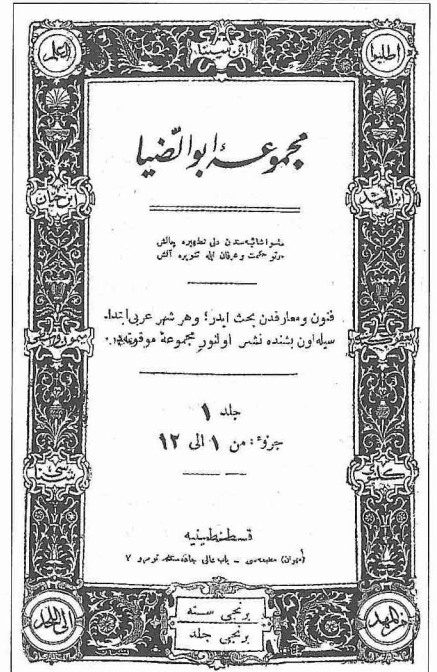
Türk dergiciliğinin baskı ve içerik yönünden kalitesini yükselten ilk dergilerdendir. Ansiklopedist dönemin *Mecmûa-i Fünûn*'dan (1862) sonra ikinci önemli dergisi olup Ebüzziyâ Mehmed Tefvîk tarafından 15 Ramazan 1297 - 2 Ramazan 1330 (21 Ağustos 1880 - 15 Ağustos 1912) tarihleri arasında 159 sayı çıkarılmıştır. Otuz iki yıllık yayım hayatı boyunca 20. sayısında bir yıl (yeni matbaasının kuruluş çalışmaları için, 20 Mayıs 1881 - 2 Haziran 1882), 36. sayıda bir buçuk yıl (24 Mart 1883 - 21 Ekim 1884), 48. sayıda bir buçuk yıl (1 Nisan 1885 - 31 Ağustos 1886),

53. sayıda dokuz buçuk yıl (sansür kâlfeti sebebiyle, 30 Ekim 1886 - 16 Mart 1896), 60. sayıda sekiz ay, 76. sayıda dört ay, 93. sayıda on bir yıl (Ebüzziyâ Tefvîk'in Konya'ya sürülmesi sebebiyle, 1900-1911) olmak üzere neşir hayatına sekiz defa ara vermek zorunda kalmıştır.

Matbuatın siyaset konusunda yoğun bir baskı altında tutulduğu II. Abdülhamid döneminde Münif Paşa'nın ikinci defa Maarif nazırlığına getirilmesinden de faydalanarak "fünun ve maarif"ten bahsedecek bir dergi çıkarma müracaatında bulunan Ebüzziyâ Mehmed Tefvîk'e, derginin 1. sayısının ilk sayfasında metnini yayımladığı üzere asla politika ile uğraşmamak, ülkede kanunen tanınan dinlere ve umumi âdâba aykırı konulardan kaçınmak şartıyla izin verilmiştir.

Bir süre Mihran Matbaası'nda basılan dergide kapak çerçevesinin köşelerine, "Beşikten mezara kadar ilim öğreniniz" meâlindeki hadisin metni (اطلبوا العلم من المهد الى اللحد) parça parça yerleştirilmiş, aralara ise İbn Sînâ, İbn Rüşd, İbn Hayyân, Ya'kûb b. İshak el-Kindî, Meymûn-i Vâsıtî, Gelenbevi ve Şinâsî'nin isimleri konulmuştur. Ayrıca kapak başlığının altında, "Mâsivâ şâibesinden dili tathîre

Mecmûa-i Ebüzziyâ'nın I. cildinin kapağı

çalış / Pertev-i hikmet ü irfân ile tenvire alışı" beyti bulunmaktadır. Derginin ilme bakışını tablolastıran bu düzenleme içinde İslâm âlimlerinin son halkası olarak Şinâsi'nin adının yer alması dikkat çekicidir. 1. sayıda, yayım izin metninin hemen altında yer alan Ebüzziyâ Tevfik imzalı "Ashâb-ı Mütâlaaya" başlıklı yazıda derginin edebiyat, hikemiyat, inançlar, matematik, tabiat ilimleri, siyaset, sağlık, tarih, dil, sanayi, güzel sanatlar, icatlar, keşifler, tenkit gibi her türlü konudan belli kayıtlar çerçevesinde bahsedeceği belirtilir. *Takvîm-i Ebüzziyâ*'nın (1310/1893) arkasında çıkan bir reklam metninde ise yeni edebiyatın taraftarı ve Garp maarifini yayma vasıtası olarak tanıtılan dergide duyulmamış tarihî olaylar, yer ve gök bilimleriyle ilgili en yeni konular, seçme roman çevirileri, değişik milletlerden meşhur kişilerin biyografileri, edebî tenkit ve felsefî mülâhazaların yer aldığı, medeniyet dünyasındaki gelişmelerle dünya olaylarının takip edildiği belirtilir. Derginin amaçları arasında halkın mâlûmatını genişletmek, mârifetin yayılmasına vasıta olmak da vardır. Bunların yanında Ebüzziyâ Mehmed Tevfik'in ilk nüsha ile beraber II. Abdülhamid'e sunduğu bir arzıada (M. Kaya Bilgegil, *Yakın Çağ Türk Kültür Tarihi Üzerine Araştırmalar II*, Erzurum 1980, s. 182), bir süreden beri kilisenin emirlerinin bâtıllığına İslâm ahkâmından deliller bulmaya başlayan Almanya'daki hakikat arayıcılarını İslâm'a çekmek üzere dünyaca meşhur olan oradaki ulemâ kulluplerine birer ikişer nüsha göndermekten bahsedilir.

Telif, tercüme, derleme çok çeşitli yazıların yer aldığı derginin özellikle ilk döneminde imzalı yazı oldukça azdır. Bunlardan bazıları "Japon(ya)", "Çatal", "Eldiven", "Şemsiye", "Piyano", "İntihar", "Üzüm", "Şarap", "Kukla", "Sabun", "Kibritin Ellinci Sene-i İhtirâr", "Karnaval" gibi başlıklar taşımakta ve her başlık birer ansiklopedi maddesi gibi ele alınarak okuyucu bilgilendirilmektedir. "Urûk-ı Beşerin Tarihi", "Maârif-i İslâmiyye Akademi-Dârü'lûm", "Tâun Hakkında Ma'lûmât-ı Tıbbiyye", "Tıbbât-ı İslâmiyyeye Dair" gibi yazılar az da olsa makale havası taşımaktadır. "Gazete Lafzının Aslı", "Alfabe", "Bazı Lugatın Aslı" gibi yazıların ise kısmen etimolojik özellikleri bulunmaktadır.

Ebüzziyâ Mehmed Tevfik dergide dönemin önde gelen ediplerinden Nâmık Kemal, Süleyman Nazif, Sâdullah Paşa, Ahmed Midhat Efendi, Kemalpaşazâde Said ile olan mektuplaşmalarına, bunların

tutuklanmaları ve siyasî hâtıralarını anlattığı yazılarına da yer vermiştir. İmzasız yazılardan çoğunun kendisine ait olduğu anlaşılan Ebüzziyâ'nın imzalı yazılarının daha çok ellili sayılardan itibaren yayımlananlarından bazıları "İmlâ Bahsi", "Tarz-ı Tefriş-i Büyüt", "Charles Dickens", "Şinâsi ile Mülâkatım", "Türklük ve Tatarlık Bahsi", "Farmasonluk", "Osmanlı Posta Pulları", "Farmasonluk Hakkında Tetim-me-i İzâhat", "Karbonar-Karbonarizm", "Madam dö Lebedef – Gülınar Hanım'a Mektup", "Rûznâme-i Hayâtımdan Bazı Sahâif", "Âyan, Sadrazam, Hâlid Ziya Bey", "Kahvehaneler", "Cem'-i Kur'ân", "Mehmed Celâleddin Paşa'nın 'Mir'ât-ı Hakikat'", "Karaköy Köprüsü", "Nasıl Yürüyeceğiz ve Şehremânetinin Faaliyeti", "Sinn-i İzdivaç", "Nisâiyyûn", "Pâyitahtın Hâli", "Linotip Mürettip Makinesi", "Serbest-i Kalem ile Serbest-i Matbûât ve Bizdeki Tarz-ı Tatbiki" başlıklarını taşımaktadır.

Tanıtım ilânında yer alan, "Hariçten gönderilen âsârı kabul eylemez" ifadesinden yola çıkarak derginin yazı programını tesadüflere bırakmadığı söylenebilir. İlân edildiğine göre yazı kadrosu şöyledir: Gülınar Hanım (Madame de Lebedef), Von der Goltz Paşa, Âli Bey, Sırrı Bey, Said Bey, Cevdet Paşazâde Sedad, İskenderzâde Reşad Paşa, Andriya Kupas Efendi, Tâlib Fâikzâde Fehmi Efendi, Sâlih Zeki, Âlişanzâde İsmâil, İbrâhim Şâkir, Bursalı Mehmed Tâhir, Şefik, Tevfik Ziyâ, Ahmed Râsim, Mehmed Rüşdü, Necib Âsım, Cenab Şehâbeddin, Mustafa Âsım, Osman Sâmi, Haydar Zafer, Veli Râkım. Bunlardan başka dergide imzaları görünen diğer belli başlı edebiyatçılar Şinâsi, Ziyâ Paşa, Nâmık Kemal, Sâdullah ve Münif paşalar, Abdülhak Hâmid, Süleyman Nazif, İsmâil Safa, Ali Kemal, Faik Âli, Rıza Tevfik, Abdullâh Cevdet, Yunus Nadi ve Hüseyin Sîret.

Mecmûa-i Ebüzziyâ'da "Mecâlis-i Ruhbâniyye", "Yine İslâh-ı Huruf Dâvâsı", "İslâm'da Târih-i Ulûm-i Riyâziyye" (Sâlih Zeki), "Cenab Şehâbeddin Bey'in 'Yalan'ı" (Râmi) gibi imzalı imzasız yazılar ve Auguste Germain'den Haydar Zafer tarafından çevrilmiş "Aile" romanının tefrikası dikkati çeken yazılardandır. Nâmık Kemal, J. J. Rousseau, Büyük Frederik, Napolyon, Prens Bismark, biyografik bilgi ve eserlerinden örnek verilerek her fırsatta adlarından bahsedilen isimler olmuştur. Voltaire de zaman zaman eserlerinden parçalar çevrilen bir şahsiyettir. Ayrıca Emile Zola, Barbaros Hayreddin ve

Sainte Beuve hakkında seri yazılar yayımlanmıştır. Girit meselesi, Şark meselesi, Asya müslümanları, Rumeli Türkleri, Boğazlar meselesi, Rusya ve İngiltere'nin Osmanlı topraklarındaki emelleri, siyozizm gibi siyasî nitelik taşıyan konular tarihî geçmişle beraber ele alınmış, matbuat sayfalarında yabancı ülkelerin basın tarihi ve hâlihazırdaki durumları hakkında etraflı bilgilere yer verilmiştir.

Dergiye estetik bir görünüm kazandırmanın maddî çıkar sağlamaktan önce geldiğini belirten Ebüzziyâ Tevfik, bu bakımdan bir eser olarak gördüğü *Mecmûa-i Ebüzziyâ*'da mevcut malzemenin en güzelini ve kalitelisini kullanmıştır. Kûfî yazıda üstat olan Ebüzziyâ derginin kapak kompozisyonunu bu hat ile kendisi hazırlamıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Mecmûa-i Ebüzziyâ koleksiyonu, İSAM Ktp., nr. D. 00580; Âlim Gür, *Ebüzziyâ Tevfik'in Hayatı, Dil, Edebiyat, Basın, Yayın ve Matbaacılığa Katkıları*, Ankara 1998, s. 272-282; Özgür Türesay, "Ebüzziyâ Tevfik ve Mecmua-i Ebüzziyâ (1880-1912)", *Müteferrika*, sy. 18, İstanbul 2000, s. 87-140; "Mecmua-yı Ebüzziyâ", *TDEA*, VI, 173-174.

ÂLİM KAHRAMAN

MECMUA-i FETÂVÂ

(مجموعۃ فتاوی)

Leknevî'nin

(ö. 1304/1886)

fetvalarını bir araya getirdiği eseri.

Fetâvâ-yı Firengî Maḥal adıyla da bilinen eser, Hindistanlı muhaddis ve Hanefî fakihî Leknevî'nin kendisine sorulan sorulara Arapça, Farsça ve Urduca olarak verdiği fetvalardan oluşmaktadır. Öğrencilerinin muhafaza ettiği bu fetvalar daha sonra müellif tarafından derlenerek kitap haline getirilmiştir. Sistematiik olarak düzenlenmeyen eser ilk defa 1888 yılında iki cilt halinde yayımlanmış, ardından Leknevî'nin babası Abdülhalim b. Muhammed'in ezberden yazdığını ve Leknevî'nin soru-cevap şeklinde düzenlediği fetvalardan meydana gelen üçüncü cilt neşredilmiştir. Eserin Leknevî'de 1330 (1912) yılında Muhammed Eyyûb tarafından gerçekleştirilen neşrinde soru ve cevapların metinleriyle birlikte soru sahiplerinin isim ve adresleri de yer almaktadır. Eser aynı yıl içinde yedi baskı yapmıştır.

Mecmû'a-i Fetâvâ'yı Urduca'ya tercüme eden Muhammed Bereketullah Rızâ (*Urdu Tercüme-i Mecmû'atü'l-fetâvâ Mu-*